

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(43\).2021.435153](https://doi.org/10.18371/fp.3(43).2021.435153)

УДК 336.71:351.863](477)(043.3)

ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

ФЕДУРАЩЕНКО Богдан Віталійович

аспірант Університету банківської справи

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4760-2802>

Аннотація. В статті визначена необхідність й значущість підвищеної уваги до з'ясування детермінант і загроз фінансовій безпеці банківського сектору (ФББС) національної економіки. Проаналізовано стан висвітлення даної проблематики в економічній літературі. На основі критичного аналізу існуючих поглядів дослідників виявлені відсутність в економічній літературі однозначного тлумачення сутності детермінант і загроз ФББС й їх різновидів, далеко неповний їх перелік і недостатньо аргументована інтерпретація, що ускладнює опрацювання дієвих підходів до формування системи забезпечення ФББС. Запропоновано авторське уточнення переліків детермінантів і загроз ФББС.

Ключові слова: банківський сектор, безпека, небезпека, фінансова безпека банківського сектору, детермінанти, загрози.

Постановка проблеми. Забезпечення фінансової безпеки банківського сектору (ФББС) національної економіки має непересічне значення, оскільки від її рівня залежить не лише стан функціонування банківського сектору (БС), а й характер соціально-економічного розвитку країни, реалізація економічної й фінансової політики держави, дотримання фінансових інтересів економічних агентів.

Аннотация. В статье определена необходимость и значимость повышенного внимания к выявлению детерминант и угроз финансовой безопасности банковского сектора (ФББС) национальной экономики. Проанализировано состояние освещения данной проблематики в экономической литературе. На основе критического анализа существующих взглядов исследователей выявлены отсутствие в экономической литературе однозначного толкования сущности детерминант и угроз ФББС и ее разновидностей, далеко неполный их перечень и недостаточно аргументированная интерпретация, что усложняет выработку действенных подходов к формированию системы обеспечения ФББС. Предложены авторские уточнения перечней детерминантов и угроз ФББС.

Ключевые слова: банковский сектор, безопасность, опасность, финансовая безопасность банковского сектора, детерминанты, угрозы.

Рівень же ФББС зумовлюється численними детермінантами, які різноспрямовано впливають на нього, підвищуючи чи знижуючи його або залишаючи на досягнутих параметрах. При цьому ФББС піддається внутрішнім і зовнішнім викликам, загрозам й ризикам.

Для формування дієвої системи забезпечення ФББС необхідне комплексне визначення вищезазначених детер-

рмінант і загроз, позаяк від цього багато в чому залежатиме прийняття обґрунтованих управлінських рішень з забезпечення різних аспектів функціонування як БС загалом, так і окремих комерційних банків (КБ) зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою визначення детермінант і загроз ФББС займалися такі вітчизняні й зарубіжні дослідники, як: О. Афанасьєва, О. Барановський, М. Барсукова, А. Бриштєльєв, Р. Вовченко, О. Дубровін, О. Кириченко, І. Крупка, Н. Наточєєва, Ю. Ніколаєнко, З. Рахматова, І. Сушкова та ін.

Утім, у сучасній економічній літературі немає однозначного тлумачення сутності детермінант і загроз ФББС й їх різновидів, у публікаціях зазначених дослідників зустрічаються далеко неповний їх перелік і недостатньо аргументована інтерпретація, що ускладнює опрацювання дієвих підходів до формування системи забезпечення ФББС.

Метою статті є уточнення переліку детермінант і загроз ФББС, що уможливить підвищення обґрунтованості напрямів формування системи її забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. ФББС зумовлюється численними детермінантами, зокрема:

- внутрішньою і зовнішньою політичною та економічною стабільністю; ступенем залежності БС від внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування; ступенем концентрації активів КБ в різних державах чи галузях промисловості; структурою власності на банківські установи[1, с.26];
- станом зовнішньої корпоративної заборгованості КБ, що в умовах нестабільності курсу національної валюти створює значні ризики для

всієї фінансової системи та економіки загалом[2, с.160-161];

- скороченням обсягів міжнародного кредитування, відмовою позичальників від платежів, крахом платіжних систем; диспропорціями в фінансовому стані і розвитку КБ, падінням довіри клієнтів, низьким рівнем якості і ефективності банківського регулювання і нагляду й розвитку системи страхування вкладів, непрозорістю банківської звітності, неефективним стратегічним прогнозуванням, дефіцитом ресурсів, високими відсотковими ставками, низьким рівнем ризик-менеджменту, нерозвиненістю моніторингу, неефективним внутрішнім контролем; низьким рівнем виявлення ранніх ознак кризових ситуацій; значним обсягом готівкового обігу, що обслуговує тіньову економіку; відсутністю довгострокових депозитів, недостатнім розвитком сучасних банківських технологій[3].

Ю. Ніколаєнко серед чинників, що визначають рівень ФББС виокремлює антропоентропію, що значною мірою зумовлюється рівнем компетенції і мотивації осіб, котрі приймають рішення про вибір форм, методів, важелів регулювання банківської діяльності, в тому числі превентивного/попереджувального характеру. Він зазначає, що при прийнятті управлінських рішень, від яких залежить ФББС, існує ймовірність виникнення помилок, зумовлених так званим «людським фактором», а їх наслідки можуть спричинити суттєве зниження рівня ФББС[4, с.178].

За О. Барановським, на рівні ФББС позначаються[5, с.146-148]: тип грошово-кредитної політики, рівень регулювання БС, чинна у країні модель кредитування, присутність іноземного

капіталу на ринку банківських послуг країни, модель грошової емісії, практика управління проблемною заборгованістю, система заробітної плати.

Р. Вовченко, поряд з часто згадуваними чинниками ФББС, акцентує увагу й на таких[6, с.77-79]: превалювання моделі розвитку КБ; ступінь координації цілей БС і національної економіки загалом; структурованість елементів БС; асиметричність розвитку банківського і реального секторів економіки; монопольні права КБ на деякі види діяльності; кредитна культура; культура залучення грошей, способи фінансування; особливості устрою фінансової системи в країні; тип господарської системи в країні; інституційні переваги; доступність банківських послуг і ступінь дезінтермедіації; наявність додаткового вилучення коштів з обігу; присутність на території країни транснаціональних КБ; проблема негативного відбору клієнтів; підвищене порівняно з іншими секторами обмеження суверенітету акціонерів КБ; межі адміністративного захисту центробанком прав позичальників КБ і можливості розгляду по суті його територіальними управліннями скарг споживачів банківських послуг; розвиток глобалізаційних процесів; рівні юридичного супроводу і експертизи договорів і контрактів КБ, касової, податкової і платіжної дисциплін, активності кредиторів КБ з запитування боргів, маркетингових стратегій КБ; ступінь комплексності дослідження накопиченого досвіду і наявних й потенційних проблем її забезпечення в умовах існуючих соціально-економічних і політико-правових реалій, розвиток доктринальних досліджень у цій сфері, а також рівень фінансової грамотності наяв-

них/потенційних клієнтів банківських установ.

Натомість О. Дубровін виокремлює чинники, що впливають на зміст ФББС (специфіка БС, характер взаємодії БС з економічними агентами, фінансова глобалізація) та її рівень (банківське, податкове, валютне, інвестиційне, антимонопольне законодавство; державне регулювання (адміністративне/ринкове) і нагляд за БС; рівень саморегулювання БС; ризик-менеджмент в КБ; стан запобігання/протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму і поширенню зброї масового знищення; макроекономічна ситуація, рівень конкуренції у фінансовому секторі національної економіки; рівень викликів, внутрішніх і зовнішніх загроз, ризиків; наявність/ відсутність фінансових репресій (адміністративних обмежень, що змушують КБ вкладати кошти туди, куди б вони ніколи їх не вкладали самостійно); інфраструктура банківської діяльності; рефлексивність поведінки суб'єктів ринку банківських послуг)[7, с.36].

Водночас, на наш погляд, на ФББС, крім вищезазначених, можуть також позначатися:

- змішана організація грошового обігу в країні (національна – іноземна валюти);
- координованість/її відсутність фінансових і грошово-кредитних інструментів;
- превалювання у БС тих чи інших бізнес-моделей КБ;
- істотні обсяги вивезення коштів з країни;
- ринок криптовалют (з огляду на анонімність учасників операцій з ними, що унеможливорює внаслідок цьо-

го протидію КБ відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму і поширенню зброї масового знищення; з розвитком цього ринку підриватиметься конкурентоспроможність БС, а із зростанням його волатильності збільшуватиметься кількість неплатоспроможних клієнтів банків, що втрачатимуть на придбання криптовалют банківські кошти);

- девальютація балансів КБ;
- технології розподілених даних (blockchain);
- втрати клієнтів КБ унаслідок кризи/різного роду пандемій.

Формування дієвої системи забезпечення ФББС неможливе без достеменного визначення викликів, небезпек, загроз і ризиків у цій сфері та їх ієрархії у структурі негативних проявів. Слід зазначити, що одностайності дослідників щодо цього немає. Так, наприклад, І. Сушкова розташовує зазначені компоненти у такій послідовності[8, с.12]: виклик → небезпека → загроза → ризик, мотивуючи це тим, що виклик є певною сукупністю явищ і процесів, які в конкретний час не впливають на рівень забезпечення безпеки, проте за відсутності реагування на їх виникнення забезпечення високого рівня безпеки в подальшому є вельми проблематичним. А, відтак, категорія «виклик» є первинною складовою взаємозалежності «небезпека» ↔ «безпека». На її думку, небезпека має розглядатися як об'єктивно існуюча можливість негативного впливу, результатом якого буде зниження рівня безпеки. Основною визначальною характеристикою категорії «небезпека» є її потенційний характер, тобто при настанні «загрози» небезпека зникає як така. Загроза – найбільш конк-

ретна і безпосередня форма небезпеки в економічній сфері, сукупність негативних умов і чинників, що уможливають зниження рівня безпеки. А ризик дослідниця тлумачить як можливість завдання збитку економічній системі за реалізації загрози безпеці.

Утім, з подібною точкою зору, на наш погляд, неможна погодитися повною мірою. По-перше, у представленій послідовності: виклик → небезпека → загроза → ризик, останній не завжди впливає із конкретної загрози, оскільки природа ризику двояка, позаяк він може як негативно, так і позитивно впливати на кінцевий результат. По-друге, навряд можна однозначно стверджувати, що небезпека носить лише потенційний характер, оскільки вона може бути наявною/реальною, а тим паче, що вона зникає при настанні загрози. По-третє, незрозуміло, що таке настання загрози.

Теоретичне дослідження категорії «загроза економічній (фінансовій – В. Ф.) безпеці» дозволяє констатувати її переважне вивчення з позиції державних інтересів, як певного явища чи процесу, які негативно не впливають на економічний стан, обмежуючи інтереси учасників економічних відносин і створюючи небезпеку наявним цінностям, суспільній життєдіяльності. Окремі дослідники виокремлюють два напрями розгляду: через реальні втрати як наслідок трансформації загроз у дестабілізуючу ситуацію й утрачену вигоду, як її результат. При цьому проблематичність досягнення ФБ пов'язана з циклічністю розвитку фінансової системи, одним із можливих станів якої може стати криза. Проблема загострюється швидкоплинністю перебігу кризової ситуації у

фінансовій системі, швидкістю розгортання кризових процесів, багатофакторністю деструктивних дій у фінансових відносинах, їх функціональною і структурною пов'язаністю з великою кількістю макро- і мікроекономічних процесів розвитку економіки. Це істотно ускладнює виявлення і локалізацію загроз безпеці у фінансовій сфері. По суті, всі негативні процеси і явища у фінансовій сфері, що прямо чи опосередковано зачіпають фінансову систему, трансформуються у загрози [9, с.269].

Можна з впевненістю констатувати відсутність в сучасній економічній літературі однозначного тлумачення сутності загроз ФББС й їх різновидів, що ускладнює опрацювання дієвих підходів до формування системи забезпечення ФББС.

Так, навряд можна цілковито погодитися з визначенням загрози ФББС Ю. Ніколаєнка, який під нею розуміє існуючу можливість, що має певний ступінь вірогідності, здійснення деструктивного впливу чинників екзогенного середовища на стабільність БС економіки, яка проявляється у фінансових втратах [4]. По-перше, загрози ФББС можуть бути не лише потенційно можливими/гіпотетичними, на чому наголошує зазначений дослідник, а й наявними/реальними. По-друге, такі загрози зумовлюються впливом не лише чинників екзогенного, а й ендогенного середовища функціонування БС національної економіки.

І. Крупка наголошує, що ФББС загрожують недостатня адаптація БС до постійних змін умов ринку; загальна неплатоспроможність суб'єктів господарювання; зростання злочинності; споживчий менталітет громадян; не-

достатнє правове регулювання банківської діяльності або професійного рівня частини керівного складу і працівників КБ, нестабільність їх фінансового стану [10, с.170-171].

О. Афанасьєва зазначає, що загрози ФББС можна поділити на три блоки: 1) загрози внаслідок зовнішніх впливів на БС: зовнішньополітичні (форсмажорні політичні ситуації), зовнішньоекономічні (валютні, фінансові, пов'язані з негативними тенденціями глобалізації в фінансовій сфері), внутрішні (стан соціальної сфери, падіння виробництва) загрози; 2) загрози, пов'язані з системними ризиками (особливостями ринкових відносин): кон'юнктурні чинники, недостатня реакція банківського менеджменту на підвищення ризикованості ситуацій, активізація шахрайства, спекуляції, недобросовісна конкуренція; 3) загрози, що прямо впливають на функціонування банківських інститутів (утрата активів і клієнтської бази, недружні поглинання, кримінальне виведення активів, навмисне банкрутство й ліквідація, негативний вплив правового регулювання банківської діяльності).

Найзначущими загрозами в банківській сфері, на її думку, є: зниження якості капіталу КБ; їх ризикована кредитна політика; недостатня якість банківського нагляду і покриття депозитів системою страхування вкладів; низькі рівні ліквідності банківських активів і кредитоспроможності підприємств реального сектору економіки [11, с.14-15].

За О. Барановським, загрозами ФБ у банківській сфері є [5, с.188-189]: економічна рецесія; несталість грошово-кредитної, податкової та бюджетної політики; зростання готівки в сукупному обсязі грошового обігу; недоста-

тній ступінь кредитно-депозитної мультиплікації (трансформації заощаджень в інвестиції); якісна неоднорідність і поляризація БС національної економіки; недостатній рівень капіталізації багатьох КБ; дисфункціональність (зростаючий дефіцит довгострокових фінансових ресурсів і низька частка банківських кредитів у структурі джерел фінансування капіталовкладень суб'єктів господарювання) БС національної економіки; запровадження прогресивної системи заробітної плати, що орієнтована на короткостроковий результат і заохочує ризиковані дії; пасивна відсоткова і резервна політика центробанку; високий рівень бюрократизації стандартних процедур; сплановане і швидке вилучення великого обсягу коштів з КБ; блокування активів вітчизняних КБ в інших державах; втрата довіри до банків; сплановане доведення до банкрутства підконтрольної банківської установи; низька фінансова грамотність населення.

Р. Вовченко наголошує, що дослідники не враховують наявність таких значущих загроз ФББС національної економіки, як [6, с.81-82]: надмірна орієнтація регулятора ринку банківських послуг на нереальні для вітчизняних реалій вимоги МФО; невідпрацьована система рефінансування центробанком КБ; недосконала організація контролю банківськими установами за структурою кредитного і інвестиційного портфелів за ризикованістю і дохідністю; надлишкова ліквідність; скупка акцій і боргів КБ небажаними фізичними і юридичними особами; загрози з боку сегменту небанківських фінансових установ.

На думку О. Дубровіна, сьогоднішні загрози ФББС полягають також у [7,

с.47]: низькій потужності ринку банківських послуг (величина ресурсів/капіталу, сконцентрованих у БС національної економіки, до ВВП); неефективності трансформації акумульованих БС ресурсів в інвестиції (частка кредитних ресурсів в інвестиціях); недостатній захищеності БС від спекулятивного іноземного капіталу; значному обсязі тінізації економічних відносин на ринку банківських послуг; асиметрії фінансового розвитку; недооцінці наслідків необґрунтованого регулювання функціонування БС; неналежному контролю за рухом фінансових потоків у БС.

Поряд з вищезазначеними, на наш погляд, правомірно виокремлювати й такі загрози ФББС, як:

- відсутність чіткого визначення довгострокових перспектив розвитку банківського бізнесу;
- зростання кількості й обсягу несанкціонованих операцій з використанням платіжних карток та кібератак;
- можливість за використання криптовалюти мати платіжну систему поза БС, що збільшує масштаби тіньової економіки;
- деструктивна соціальна інженерія (методи стимулювання й управління поведінкою суспільства, включно з політичним впливом за корекції соціальних установок при формуванні суспільної думки; психологічне впровадження інформації і зміною внаслідок такого впровадження певних психологічних реакцій людей, таких як звичка, інтерес, довіра [12]).

Разом з тим, за порушення стійкості БС, недотримання банківської безпеки, недостатньої технологічної розвинуеності, банківська система може бути загрозою національній економіці [13].

Водночас, розглядаючи зовнішні і внутрішні загрози БС національної економіки, слід брати до уваги й загрози фінансовій безпеці домогосподарств, суб'єктів господарювання, що є клієнтами/контрагентами банківських установ, рівень якої, безумовно, позначається на ФББС.

Так, будь-яка комерційна структура за взаємодії з КБ перебирає на себе такі фінансові ризики [14, с.134]:

- невиконання платіжних і інкасових доручень;
- утрати власних коштів, що знаходяться на банківських рахунках, і грошових коштів контрагентів;
- не отримання прибутку;
- вимушеного призупинення комерційної діяльності.

За відкликання ліцензії у КБ, комерційна структура, безумовно, одержує пул негативних наслідків із зазначених ризиків. Реалізація цих ризиків

відбувається одноразово, що підриває ФБ структури з максимальної силою. Як правило, банкрутство КБ супроводжується багатьма справами про банкрутство, боржниками в яких є його клієнти.

Висновки. Таким чином, відсутність в економічній літературі однозначного тлумачення сутності детермінант і загроз ФББС й їх різновидів, далеко неповний їх перелік і недостатньо аргументована інтерпретація ускладнюють опрацювання дієвих підходів до формування системи забезпечення ФББС.

Чітке ж визначення детермінант і загроз ФББС дозволяє аргументовано підійти до розробки й реалізації ефективних управлінських рішень з формування й функціонування дієвої системи забезпечення ФББС.

Список использованной литературы

1. Бриштелев А. Теоретико-методологические основы экономической безопасности банковской системы. *Банковский вестник*, 2009. № 4. С.23-30.
2. Кириченко О. А., В. Д. Кудрицький. Вплив зовнішніх боргів на економічну безпеку українських банків. *Механізм регулювання економіки*, 2010. № 1. С.160-169.
3. Наточеева Н. Н. Финансовый механизм преодоления банковских кризисов для обеспечения устойчивого роста банковского сектора: автореф. дис. ... докт. экон. наук: 08.00.10. М., 2011. 47 с.
4. Ніколаєнко Ю. В. Фінансова безпека у забезпеченні стабільності функціонування банківського сектору: дис... докт. экон. наук : 08.00.08. Чернігів, 2017. 423 с.
5. Барановський О. І. Філософія безпеки: в 2-х т. К.: УБС НБУ, 2014. Том 2: Безпека фінансових інститутів. 716 с.

6. Вовченко Р. С. Чинники і загрози фінансовій безпеці банківського сектору національної економіки. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, 2013. Вип.1. С.75-83.
7. Дубровін О. В. Забезпечення фінансової безпеки у банківському секторі: дис... канд. екон. наук : 08.00.08. Львів, 2020. 262 с.
8. Сушкова И. А. Соотношение и взаимосвязь понятий «вызов», «опасность», «угроза», «риск». *Экономическая безопасность и качество*, 2018. № 4. С.10-15.
9. Барсукова М. В. Внешние и внутренние условия возникновения угроз в финансовой сфере региона. *Инновационное развитие экономики*, 2021. № 1. С.269-276.
10. Крупка І. М. Фінансово-економічна безпека банківської системи України та перспективи розвитку національної економіки. *Бізнес Інформ*, 2012. № 6. С.168-175.
11. Афанасьева О. Н. Экономическая безопасность банковской сферы и ее обеспечение. *Сборник научных трудов «Проблемы экономики, финансов и управления производством»*, 2018. №42. С. 10–18.
12. Санина Л. В., Чепинога О. А., Ржепка Э. А., Палкин О. Ю. Деструктивная социальная инженерия как угроза экономической безопасности: масштабы явления и меры предотвращения. *Baikal Research Journal*, 2021. Т.12. № 2.
13. Рахматова З. И. Механизмы обеспечения экономической безопасности национальной банковской системы: дис....канд. экон. наук: 08.00.05. М., 2017. 207 с.
14. Кругляк Л. И., Ивлев А. А. Финансовая безопасность организаций при взаимодействии с банковским сектором. *Безопасность: информация, техника, управление: материалы междунауч. конф.*, СПб, 2017. С.133-136.